

PÉTERFI Rita

Országos Pedagógiai

Könyvtár és Múzeum

ORCID: 0000-0002-7708-6493

peterfi.rita@gmail.com

Változások a felnőttek olvasási szokásaiban fél évszázad távlatában¹

Már több mint ötven év telt el azóta, hogy Magyarországon lezajlott az első országos reprezentatív kutatás, amely a felnőtt lakosság olvasási szokásai mellett a könyvtárhasználati szokásokat is feltérképezte. Jelen írásban arra vállalkoztunk, hogy a legutóbbi, 2019-es adatfelvétel egy szeletét, az olvasási aktivitás változásait vegyük górcső alá. Emellett egymás mellé tettük az 1964 és 2019 közötti vizsgálatok legolvasottabb szerzőire vonatkozó listáit. Most már hagyományosnak tekinthetjük, hogy az országos listát összevetettük egy kisvárosi könyvtár éves kölcsönzési adataival.

Az utóbbi évtized egyik legjelentősebb közkönyvtári fejlesztése az a Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer (KSZR), amelynek segítségével sokakhoz jut el a könyv és a könyvtári szolgáltatások széles köre. Írásunkban feltesszük a kérdést, vajon lehet-e hatása ennek az országosan működtetett ellátórendszernek a legfrissebb adatokra.

Kulcsszavak: olvasási szokások, olvasási aktivitás, könyvtárhasználat, legolvasottabb szerzők

Bevezetés

Egyedülálló év a magyar olvasáskutatás történetében a 2019-es esztendő. Ugyanis azt megelőzően gyakran egy-másfél évtized telt el két adatfelvétel között. Így volt ez az 1964-es, az 1985-ös és 2000-es években, valamint a 2017-es vizsgálat esetén. Egyetlen alkalom volt, amikor öt év különbséggel volt mód arra, hogy a kutatók rögzítsék a két adatfelvétel közti időszak változásait: ez 2005-ben történt, amikor az Országos Széchényi Könyvtár a TÁRKI-val közös országos felnőtt kutatására sor került.

Joggal kérdezhetik a téma iránt érdeklődők, hogy miért éppen az ezekből a vizsgálatokból származó adatokat tesszük egymás mellé, hiszen kisebb-nagyobb egyéb kutatások a köztes időszakban is zajlottak. A kutatómódszertan alapvetése, hogy csupán olyan adatok hasonlíthatók össze, amely adatokhoz azonos módon megfogalmazott kérdésekből jutottak hozzá.

Változások a könyvtári ellátás terén

Régóta tudjuk, hogy számos tényezőnek kell együtt lennie ahhoz, hogy az olvasni szerető és olvasni kívánó ember hozzájuthasson a számára érdekes kötetekhez, olvasnivalóhoz. Kell ehhez, hogy legyen számára elérhető közelségben könyvesbolt, újságárus, könyvtár. Sajnálatos tény, hogy az utóbbi években a nagyvárosokban is, de kisebb városokban még

¹ A tanulmány a Múzeumi és könyvtári fejlesztések mindenkinek című, EFOP-3.3.3-VEKOP-16-2016. azonosítószámú pályázati konstrukció keretében megvalósuló, „Az én könyvtáram” című kiemelt projekt keretében készült.

nagyobb számban egymás után zártak be a könyvesboltok. Ezeket a helyeket nem pótolják a szupemarketekben kialakított könyves szigetek, ahol igen csekély kínálattal, csak a nagy mennyiségben eladható bestsellereknek, a nagy marketinggel megtámogatott könyveknek van esélyük a polcra, vagyis inkább a könyvszigetre kerülésre. Az így kialakult – lassan már évtizedben mérhető – helyzetben különös jelentőséggel bírnak a könyvtárak.

Mielőtt a 2019-es „Az én könyvtáram” projekt keretében lezajlott kutatás adatait górcső alá vennénk, essék néhány szó arról a hazai könyvtári rendszert érintő változásról, amely az utóbbi évtized egyik jelentős, sokak életminőségére hatást gyakorló történése volt: a kistéleplési ellátást érintő fejlesztésről. Az, hogy a legkisebb magyarországi településre is eljut könyvtári szolgáltatás, az a 2013 óta rendszerszinten működtetett Könyvtárellátási Szolgáltatási Rendszernek (a KSZR-nek) köszönhető². Mára már a kétezret is bőven meghaladja azoknak a kistélepléseknek a száma, amelyek élnek ezzel a lehetőséggel. A jogszabály kínálja opció azoknak az önkormányzatoknak nyújt valódi segítséget, amelyek a megállapodás rájuk eső részét, a helyiséget és az alkalmazottat ugyan biztosítani tudják, de gondot okoz számukra a gyűjtemény gyarapítása, a rendezvények szervezése, a terek felújítása, berendezése vagy a különféle továbbképzések, tanfolyamok szervezése. Ennek a rendszernek hangsúlyos elemét képezi a könyvbeszerzés, amely sok település esetében megoldhatatlan kihívás elé állítaná az önkormányzatot. A rendszer valós működését jól bizonyítja, hogy az évi négy alkalommal garantáltan megérkező új könyv, amely naprakészen tudja szolgáltatni a kortárs és klasszikus, hazai és külföldi irodalom legjavát, nemcsak hogy eljut ezekbe a kis könyvtárakba, de nem ró feldolgozási terheket az ott dolgozó könyvtári alkalmazottak számára. Ennek oka, hogy úgynevezett „polcra kész” állapotban, feldolgozott formában kerül be a könyv ezekbe a gyűjteményekbe. A felnőttek számára kínált szép- és szakirodalom mellett a gyerekkönyvtári részek is igen széles kínálattal várják a legkisebbektől a kamaszokig a látogatókat. Ugyanúgy polcon vannak a kedvelt hazai kortársak szépirodalmi alkotásai, mint az ismeretterjesztő irodalom. Ráadásul a rendszer alkalmas rá, és valóban biztosítja is az ezen szerzőkkel való személyes találkozás lehetőségét, legyen szó irodalmi foglalkozásról, felolvasóestről vagy író-olvasó találkozóról. Semmihez nem hasonlítható élményhez jut az az olvasó, aki nem hagyja ki ezeket a személyes találkozásra, eszmecserére és dedikálásra alkalmas lehetőségeket. Azt is tudjuk, milyen ösztönzőleg hatnak a könyvvásárlási kedvre a személyes élmények. És biztatnánk is azokat, akik megtehetik, hogy mind a saját maguk számára, mind gyermekeiknek vásároljanak könyveket, vegyék körül magukat olvasnivalóval. Gyerekek esetében különösen alkalmas hely az előválogatásra a könyvtár. A gyerekeknek sokféle szövegtípussal, a témák, szerzők, stílusok és korok szerteágazó kínálatával kell találkozniuk ahhoz, hogy kialakuljon az olvasói ízlésük, hogy rátaláljanak a kedvenceikre. És ha megvannak a kedvenc szerzők, sorozatok, történetek, mesehősök, akkor azokból már érdemes saját példányt vásárolni, hogy időről időre vissza lehessen térni hozzájuk.

Nagy lehetősége a magyar könyvtári rendszernek a KSZR. Soha nem látott módon biztosítja a hátrányos helyzetű kistéleplések számára is az információhoz való hozzáférést akkor, amikor nem egy esetben a könyvtárak jelentik az utolsó működő intézményt ezen a településeken. A Könyvtárellátási Szolgáltatási Rendszer mellett számos könyvki-

---

² Lásd: a 39/2013. (V. 31.) EMMI-rendeletet, amely a Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer működését írja le. Eszerint a megyei hatókörű városi könyvtár és az illetékességi területén lévő, 5000 főnél kisebb lakosságú település önkormányzata között köthető megállapodás. Ez segítséget jelent azoknak az önkormányzatoknak, amelyek egyébként nem vagy csak nehezebben, alacsonyabb színvonalon tudnának eleget tenni törvényi kötelezettségüknek, a könyvtári ellátás biztosításában.

adó és magánszemély működtet olyan olvasói közösséget, levelező játékot, vezet blogot és könyvklubot, amelyek mindegyike olvasásösztönző jelentőséggel bír. Az esetek zömében ezek nem arénányi tömegeket mozgósító események, programok, azonban ha az ország számos pontján apró közösségekben képesek az embereket – felnőtteket és gyerekeket – megmozgatni, összedadva már jelentős mértékűvé válhatnak.

Láttuk, hogy a lassan másfél évtizeddel ezelőtt lezajlott, egy évet felölelő Nagy Könyv akció képes volt a társadalom legkülönbözőbb rétegeit mozgósítani, az olvasási kedvet feléleszteni és ébren tartani. Külföldi példák sora számol be hasonló akciókról, legyen szó Franciaországról, Ausztriáról vagy Finnországról (Bartos 2009). Ezek a kampányok változatos eszköztárral teszik a mindennapok részévé az olvasást. A kampányok alkalmasak arra, hogy a közbeszéd tárgyává tegyék az olvasással kapcsolatos élményeket, hogy összehozzák az embereket, hogy közösséget formáljanak.

Különösen fiatalok esetében igaz, hogy egy-egy olvasmány sajtós világa képes rabul ejteni, rajongói klubokba szervezni őket. Előbb csak olvasásra, majd akár a történet tovább- vagy átírására sarkallni őket, megosztva egymással az élményt, a gondolatokat. A világ számos pontján működnek Harry Potter- vagy Gyűrűk Ura-klubok, de népes rajongói tábora és klubjai vannak például Jane Austennak is, hogy csak néhányat említsünk a művek és szerzők sorából.

S ha a pozitív elmozdulások mögött álló okokat kutatjuk, nem hagyhatjuk szó nélkül az utóbbi három év legjelentősebb könyvtári kezdeményezését, „Az én könyvtáram” címet viselő projektet. Az utóbbi évtized legnagyobb, az ország minden megyéjébe, a legkisebb településéig is eljutó projekt lehetőséget kínált a könyvtáraknak, hogy központi szakmai támogatás mellett fejlesszék tovább és mutassák be saját programjaikat. Ezek az iskola és a könyvtár közös tevékenységére építve élményt adó módon szólnak az olvasásról, a könyvről és a könyvtárról, tudnak újat mondani az óvodásoktól a középiskolásokig a gyerekeknek és fiataloknak. Nem dúskálunk úgy a javakban, időben, pénzben, munkaerőben és energiában, hogy megengedhetnénk magunknak, hogy minden könyvtár saját maga hozzon létre a nulláról indulva különféle programokat saját közönsége számára. Nem kell szégyellnünk tanulni egymástól. A máshol, mások által kifejlesztett programok, amelyek ebben az esetben programsorozatokat, alkalmasak arra, hogy ki-ki a saját könyvtára és közönsége számára adaptálja azokat. Nem szándékolt következménye a projektnek, hogy az ország egymástól távol eső pontjain élő és dolgozó könyvtárosaiból jöttek létre alkotó közösségek, szakmai csoportosulások.

A kidolgozott kilencven program alkalmas arra, hogy a négy fejlesztési irány (a digitális írástudás, az olvasásfejlesztés, a szövegértés-fejlesztés, valamint a könyvtárhasználat és információkeresés³) terén kínáljon kitalált és kipróbált foglalkozásterveket a könyvtárosok számára. Szükséges, hogy a közoktatás/köznevelés, vagyis az óvodák és az iskolák számára vonzó hely legyen a könyvtár, olyan intézmény, amely alkalmas azon feladatok támogatására, amelyeket számukra a törvény ír elő. A projekt nem titkolt szándéka, hogy alkalmat teremtsen a könyvtár és az iskola közti együttműködés erősítésére.

A 2019-es kutatás előzményeiről

Az 1964-es kutatás volt az, amely azóta is etalonnak számít a szakmában (Rácz 2010). Ez volt az, amelyet a Könyvtártudományi és Módszertani Központban⁴ folytatott további

³ Az én könyvtáram projekt honapján található a négy szakmai műhely tevékenységét dokumentáló oldal: <http://www.azenkonyvtaram.hu/szakmai-muhelyek;jsessionid=D5A3D9EC47AC59554A1056A5478063C8>

⁴ Lásd: <http://ki2.oszk.hu/kf/2011/01/a-konyvtartudomanyi-es-modszertani-kozpont-tortenete-datumokban-2/>, 1959. január 1. Több mint egyéves előkészítés után az Országos Széchényi Könyvtár 1952-ben létrejött módszertani osztálya, az ún. Módszertani Kabinet Könyvtártudományi és Módszertani Központtá (a továbbiakban:

olvasásszociológiai kutatások megalapozó vizsgálatának tekintünk; ez a vizsgálat Ughy Jenő nevéhez kötődik. Ő volt az, aki személyes kikérdezésen alapuló kérdőíves adatfelvételt végzett a felnőtt falusi lakosság olvasási szokásairól (Ughy 1965). Elképzelései szerint néhány év múltán sor került volna egy ismételt adatfelvételre, amely azonban hirtelen bekövetkezett halála miatt nem valósult meg (Péterfi 2010). A Művelődési Minisztérium kezdeményezésére a nemzeti könyvtár 1968-ban az ELTE egyetemi oktatóját, Szélnyi Ivánt kérte fel, fogalmazza meg, hogy a Könyvtártudományi és Módszertani Központ feladatainak középpontjában miféle szociológiai tevékenységnek kell állnia. Az általa ekkor leírt gondolatok voltak aztán azok, amelyek a következő évtizedek munkáját meghatározták. Ezekre az alapokra építve került sor a következő évtizedek vizsgálataira; a 2017-ben és 2019-ben „Az én könyvtáram” projekt keretében lezajlott kutatások is a korábban a KMK-ban zajló munka folytatásának tekinthetők. Ezen vizsgálatok különlegessége nem csupán a már korábban jelzett két év különbséggel lezajlott adatfelvétel tényében rejlik, hanem abban is, hogy a felnőttek mellett a 18 éven aluliakra, azaz a 3–18 éves gyerekekre és fiatalokra is kiterjedt. Korábban soha nem volt rá példa, hogy egy adott időpontban felnőttek és gyerekek olvasási, könyv- és könyvtárhasználati szokásaira vonatkozó adatfelvétel is történjen.

Mind a szakembereket, a könyvtárosokat, pedagógusokat, kutatókat, mind a laikus érdeklődőket elsőként az érdekli, hogy egy adott közösségen belül változott-e az olvasó emberek aránya. Mindannyiunknak vannak erre vonatkozó vélekedéseink, amelyeket a mindennapokból szerzett tapasztalatainkra alapozunk. Ezekre a tapasztalatokra, benyomásokra szert tehetünk a munkánk során, vagy akár utazás közben tett megfigyeléseink, de a másokkal folytatott beszélgetéseink kapcsán is.

Hadd osszak itt meg egy ezzel kapcsolatos személyes történetet. 2005-ben a Könyvtári Intézetben lehetőség nyílt arra, hogy az akkori kulturális tárca finanszírozásának köszönhetően sor kerüljön egy országos, felnőtt-, reprezentatív vizsgálatra, a mára már csak a 2005-ös OSZK-TÁRKI-s vizsgálatként emlegetettre⁵. A feladattal a sok évtizedes múlttal rendelkező, számos vizsgálatot maga mögött tudó, a Kutatási Osztály vezetői feladatait is ellátó Nagy Attilát bízták meg. Ő volt az, aki a lehetőségen osztozva bevont a feladatok ellátásába, a kutatási terv elkészítésétől kezdve a kutatási jelentés megírásáig, az eredmények publikálásáig. Mint minden kutatásban, itt is e folyamat egyik kezdő lépése a hipotézisalkotás, a feltételezések megfogalmazása volt. Éppen a korábban említett saját tapasztalatainkra építve úgy gondoltuk, hogy az ezredfordulón végzett, akkor legutóbbinak számító vizsgálati eredmények számos pontján számíthatunk változásokra az olvasási aktivitást illetően. Azt feltételeztük, hogy lesz változás a két végponton: vagy-

---

KMK) alakult át mint a könyvtártudományi, módszertani, képzési és továbbképzési munka minden könyvtártípusra kiterjedő szakmai központja. Megalakulásával a magyar könyvtárügy központi feladatai megoszlottak a Művelődésügyi Minisztérium Könyvtárosztálya és a KMK között. Az országos operatív irányítás, igazgatás és felügyelet feladatait a Könyvtárosztály végezte, a KMK feladata pedig könyvtárpolitikai, könyvtártudományi, módszertani és oktatási téren bizonyos elméleti, felmérési, kísérleti, szervezési, összehangoló, értékelő, kiadói, tanácsadó, központi gondozó munkák elvégzése és javaslatok kidolgozása a Művelődésügyi Minisztérium és a könyvtárak számára.

1998. január 1.: Hatályba lépett A kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény. – A törvény újrafogalmazta az OSZK feladatait, valamint a könyvtári szakmai feladatok ellátására Könyvtári Intézet létrehozását rendelte el.”

⁵ „...az OSZK Könyvtári Intézet olvasással kapcsolatos kérdéseire hasonlóan bekerültek a TÁRKI 2005 őszi felvett úgynevezett omnibusz – azaz több megrendelő által megfogalmazott egészen különböző kérdéscsoportokat tartalmazó – kérdőívbe. Ennek eredménye, hogy a TÁRKI-vizsgálatban szereplő, általunk megfogalmazott tíz, olvasással összefüggő kérdésen túl a független változók mellett (nem, életkor, iskolázottság, település típus) immár az ITTK tíz számítógép-használati kérdésének adatai is rendelkezésünkre álltak.”

is az egyáltalán nem olvasók táborának növekedése lesz leírható a rendszeres olvasók arányának csökkenése mellett. Tehát mindkét ponton romló tendenciára számítottunk. Ehhez képest amikor az adatfelvételt bonyolító TÁRKI-tól megérkeztek az első eredmények (Nagy–Péterfi 2006), meglepődve tapasztaltuk, hogy csak részben lett igazunk. Persze, szereti az ember, ha azt mondhatja, hogy erre számítottunk, ezt jósltuk, de éppen a kutatómódszertan az, amely megtanítja már a kezdő kutatónak is, hogy éppolyan érvényességgel bír egy hipotézis megerősítése, mint annak cáfolata. Itt a cáfolatról volt szó. Ugyanis bármennyire is azt gondoltuk a mindennapokban szerzett tapasztalatainkra építve, hogy egyre csökken a rendszeresen olvasók tábora, a két kutatás közt eltelt öt év ékes bizonyítékul szolgált arra, hogy megfordult a folyamat, és néhány százalékos javulás – 12%-ról 16%-ra való emelkedés – történt. Be kell, hogy valljam, örültünk az eredményeknek. Azt gondoltuk, valami mégis történt, amihez a magunk módján mi is hozzájárulhattunk. Ennyit egy kutatás háttérében zajló eseményekről – a személyes érintettség kapcsán.

Az olvasási aktivitásról: akik olvasnak, és akik nem

Térjünk hát vissza eredeti kérdésünkhöz, vagyis ahhoz, hogy az 1964 és 2019 közt eltelt 55 évben a felnőtt lakosság körében miként változott az olvasási aktivitás.

1. számú táblázat: A könyvolvasók arányának alakulása 1964 és 2019 között

	1964	1985	2000	2005	2017	2019
<i>Egyet sem olvasott az utóbbi 12 hónapban</i>	41	38	52	60	50	53
<i>1–3 könyvet elolvasott az utóbbi 12 hónapban</i>	36	22	23	8	29	23
<i>Legalább egy könyvet negyed-évenként</i>		23	13	16	13	12
<i>Havonta legalább egy könyvet elolvasott</i>	23	17	12	16	7	11
<i>Nincs adat</i>	–	–	–	–	1	1
<i>Összesen</i>	100	100	100	100	100	100

A 2000 és 2019 közti négy adatfelvétel eredményeit vizsgálva láthatjuk, hogy folyamatos ingadozással 50 és 60 százalék közt volt azoknak a felnőtteknek az aránya, akik a nem olvasók közé sorolhatók. Ők azok, akiknek az életében valóban nincs jelen a könyv. Mind a negyedévente, mind az ennél ritkábban olvasók aránya az évtizedek során folyamatos ingadozást mutat.

Várakozással tekintettünk a legfrissebb adatokra, éppen a két adatfelvétel – 2017 és 2019 – között eltelt idő miatt. Az olvasási aktivitás másik végpontján található rendszeres olvasói tábornál némi gyarapodás tapasztalható. Az eltelt két év alatt 7 százalékról 11-re emelkedett az az olvasói kör, ahová a havonta egy könyvet elolvasókat soroljuk. Ez az a bizonyos olvasói elit, akikről tudható, hogy mindennapjaik részét képezi ez a tevékenység. Tehát a 2005 és 2017 közti években elvesztett rendszeres olvasók száma ismét gyarapodni látszik, mintha ismét egyre többen lennének. Szeretnénk hinni, hogy van

hatása azoknak a kampányoknak, projekteknek, kezdeményezéseknek, amelyek az olvasást tűzik zászlajukra.

A legolvasottabb szerzőkről

A legolvasottabb szerzők listái mindig kiváló lenyomatát adják a kornak, az aktuális divatnak, a könyvpiaci kínálatnak. Ha a hazai és külföldi szerzők toplistákon való megjelenését vizsgáljuk, látható, hogy az 1964-es legkedveltebb szerzői listán szereplő tíz alkotó fele magyar. Olyanokról van szó, mint: Jókai Mór, Gárdonyi Géza, Móricz Zsigmond, Mikszáth Kálmán és Móra Ferenc. Nem véletlenül tartjuk számon őket klasszikusaink között, hiszen alkotásaikkal mindannyian koruk legnagyobbjai között voltak.

Az 1964 és 2005 közötti négy évtized tízes toplistáin egyetlen olyan szerző található, aki mind a négy adatfelvételi időpontban képes volt listára kerülni, nem is akárhogyan. Három alkalommal dobogós helyre jutott, de még az ezredfordulón is csak a 4. helyre csúszott le. És ez a szerző nem más, mint Jókai Mór. Ő azon kevesek egyike, akivel több évtizeden keresztül minden hazai iskolában találkoztak a diákok, ugyanis A kőszívű ember fiai a hetedik osztályosok jellemző kötelező olvasmányaként volt jelen a tananyagban. Jókai neve és regénye több nemzedék számára jelentett közös pontot az olvasmányok sorában.

Számos, a kötelező olvasmányokkal foglalkozó konferencián, szakmai napon volt téma Jókai és az ő 20. század végi és 21. század eleji kötelező olvasmányként való megjelenése. Gyakorló pedagógusok rendszeresen beszámolnak róla, hogy Jókait olvastatni ma már igen nehéz; vannak osztályok, ahol alig találni olyan diákot, aki teljesíti az olvasási feladatot. Akadnak, akiknek csak a filmes változatról van saját élményük. Sok iskolában a magyarórán közösen nézi meg az osztály a filmet, és ez alapján dolgozzák fel a művet. (A téma szakirodalma igen gazdag, néhány ezek közül a lábjegyzetben megtalálható.)⁶

Az évtizedek során a magyar szerzők ingadozó számban, de többnyire legalább fele-fele arányban jelen voltak a legolvasottabb szerzők listáin. Voltak évek – ilyen például az 1985-ös és a 2005-ös –, amikor magyar alkotók uralták a listákat. Ezen adatfelvételi pillanatokban a tízből nyolc szerző hazai volt. Érdeemes megnézni a számok változása mellett a szerzői összetételt. Olyan nevek jelentek meg a listákon, mint Rejtő Jenő, Wass Albert, Dallos Sándor vagy Márai Sándor. Márai műveit csak megkésve ismerhette meg a magyar közönség, hiszen az író – politikai okok miatt – nem járult hozzá művei magyarországi megjelenéséhez. Erre csak halála után, a politikai helyzet változásakor került sor. Életműve annak teljességében csak 1990-től látott itthon is napvilágot.

Térjünk vissza a legolvasottabb szerzők listáihoz. Ahogy telnek az évek, úgy veszik át egyre nagyobb számban a klasszikusok helyét a kortársak: Lőrincz L. László, Moldova György, Kertész Imre. Ez utóbbi munkássága akkor vált a szélesebb olvasóközönség számára is igazán ismertté, amikor Sorstalanság című regényével 2002-ben Irodalmi Nobel-díjat kapott. Mindezidáig ő az egyetlen magyar szerző, akit e kitüntetéssel jutalmaztak.

---

⁶ A kötelező olvasmányok témájával rendszeresen foglalkozik a Magyar tanárok Egyesülete. Legutóbb 2018. május 31-én a Magyar Tudományos Akadémián szerveztek konferenciát. A programot és az előadásokat lásd: <https://magyartanarok.wordpress.com/category/kotelezo-olvasmanyok/page/2/>

Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum (OPKM) a Könyvtárostánárok Egyesületével (KTE) közösen 2009. március 28-i „Kötelező, közös, kölcsönös olvasmány – Hagyomány és megújulás az iskolai olvasmányok kánonjában” címmel tartotta konferenciáját. Lásd: <http://www.ktep.hu/TSZN2009>. Az előadások írott változata itt található: https://matarka.hu/cikk_list.php?fusz=49774

Idővel aztán a listákon megjelentek azok a szerzők is, akiknek nem minden esetben volt fő tevékenysége az írás. Közéjük tartozik például Zalatnay Sarolta táncdalénekes vagy Vujity Tvrtko televíziós újságíró.

Az ezredforduló érdekes jelensége volt Vavyan Fable feltűnése, aki több mint félszáz regényével jelent meg a könyvpiacra, hihetetlen népszerűségnek örvendő. Olvasóinak egy jelentős része feltehetően nem is tudta, hogy az idegen hangzású név mögött magyar szerző, Molnár Éva rejtőzik.

1. számú táblázat: A legolvasottabb szerzők listái

	1964	1985	2000	2005
1.	Jókai Mór	Szilvási Lajos	Steel, Danielle	Brown, Dan
2.	Gárdonyi Géza	Jókai Mór	Cook, Robin	Steel, Danielle
3.	Móricz Zsigmond	Dumas, Alexandre	Lőrincz L. László	Jókai Mór
4.	Mikszáth Kálmán	Berkesi András	Jókai Mór	Wass Albert
5.	Victor, Hugo	Merle, Robert	Moldova György	Rejtő Jenő
6.	Verne, Jules	Zalatnay Sarolta	Smith, Wilbur	Moldova György
7.	Cronin, A. J.	Zilahy Lajos	Fable, Vavyan	Tvrtko, Vujity
8.	Móra Ferenc	Móricz Zsigmond	Courths-Mahler, Hedwig	Lőrincz L. László
9.	Twain, Mark	Rejtő Jenő	Dallos Sándor	Kertész Imre
10.	Tolsztoj, Lev	Szabó László	King, Stephen	Márai Sándor

És lássuk, hogy a 2017 és 2019 közti igen rövidke időszakban történt-e változás ezen a listákon. Szembeötlő, hogy 2017-es az az év, amikor Jókai már nem volt jelen a legolvasottabbak tíz szerző között, ami 2019-re nézve is igaz. A kezdő 1964-es évhez hasonlóan 2017-ben is a szerzők fele-fele arányban magyarok, illetve külföldiek. Mint ahogy azt Gereben Ferenc az ezredfordulón megírta, elindult az olvasmányok terén az amerikanizálódás (Gereben 2001). Ennek ékes bizonyítéka az alábbi négy lista mindegyikén jelen lévő Danielle Steel. A csaknem másfélszáz kötetes szerző elsősorban felnőtteknek írt regényeivel vált ismertté, amelyek egy részét meg is filmesítették, de gyerekek számára is számos könyvet írt. Kötetei több polcot is elfoglalnak a könyvtárakban. Aki egyszer rákapott Danielle Steel történeteire, stílusára, az hosszú időre talált magának olvasnivalót. Ugyanez a helyzet állt elő a Nora Roberts-rajongókkal, ugyanis az író szintén százas nagyságrendű művet tudhat maga mögött (Péterfi 2012)⁷.

Nem az Egyesült Államokban, de angol nyelvterületen alkot a nagy népszerűségnek örvendő író szerző, Ken Follett, aki történelmi kalandregényeket és napjainkban játszódó krimiket ír. Neki is, mint Nora Robertsnek, százmillió fölötti példányban jelentek meg a könyvei.

⁷ „Nora Roberts a 2010-es lista élén áll, neki lassan húsz éve jelent meg első könyve. Az 1993-ban napvilágot látott regényt további 130 követte, ezek a művek hol saját neve alatt, hol álnéven (J. D. Robb) kerültek a könyvesboltokba. A romantikus irodalom nagyjaként számon tartott, az ezredfordulóra már igen közismert szerzőnek – bizonyos híradások szerint – százmillió példányban keltek el könyvei szerte a világban. Míg saját neve alatt kalandos, fordulatos, izgalmas, bővelkedő szerelmi történeteket vet papírra, addig álnév alatt krimiket ír: összesen öt-hat regényt évente. Nora Roberts népszerűségét is növelte, hogy több történetét filmre vitték.

Az előző évek publikációihoz hasonlóan most is bemutatjuk, hogy egy kisvárosi könyvtár éves kölcsönzési toplistáján miféle sorrend alakul ki. Az olvasáskutatás több évtizedes tapasztalatai alapján elmondhatjuk, hogy az országos átlagot a kisvárosok hozzák. Hogy ez mit jelent a gyakorlatban? Az olvasási szokások terén megfigyelhető, hogy míg a főváros, illetve a megyeszékhelyek felfelé húznak, addig a másik irányban is jelen van ez a folyamat, csak éppen ellenkező előjellel. A szakemberek vizsgálódásaik során azt tapasztalták, hogy a kisvárosok eredményei nagyrészt összecsengtek az országos szinten tapasztaltakkal, az országos átlaggal. Így azon alkalmakkor, mikor egy-egy országos vizsgálat lefolytatásához nem állt rendelkezésre a szükséges keret, kisvárosokat választottak a kutatás helyszínének. Lásd: Nagy Attila kisvárosi középiskolai diákok olvasási szokásait feltérképező kutatását (Nagy 2003).

Ezen okok miatt az adatfelvételek alkalmával a Szentendrén működő Hamvas Béla Pest Megyei Könyvtárból is lekértük a könyvtár adott évének kölcsönzési adatait, a szerzők és a művek százas listáját⁸. Az integrált könyvtári rendszerek, amelyek a könyvtári folyamatok széles köréből gyűjtik és tartják nyilván az adatokat, alkalmasak arra, hogy például a forgalomra, a kölcsönzésre vonatkozó listákkal segítsék a könyvtári munkaszervezést, gyarapítást, apasztást vagy a rendezvényszervezést.

2. számú táblázat: A leggyakrabban olvasott szerzők

	Országos adatok		Megyei adatok (Hamvas Béla Pest Megyei Könyvtár, Szentendre)	
	2017	2019	2017	2019
1.	Steel, Danielle	Steel, Danielle	Roberts, Nora	Christie, Agatha
2.	Lőrincz L. László	Lőrincz L. László	Christie, Agatha	Roberts, Nora
3.	King, Stephen	Rejtő Jenő	Child, Lee	Child, Lee
4.	Rejtő Jenő	Rowling, J. K.	Chesney, Marion	Nesbo, Jo
5.	Christie, Agatha	Müller Péter	Fábián Janka	Szabó Magda
6.	Jókai Mór	Christie, Agatha	Szabó Magda	Follett, Ken
7.	Szabó Magda	George R. R. Martin	Nesbo, Jo	Steel, Danielle
8.	Rowling, J. K.	Robert Merle	Follett, Ken	Márai Sándor
9.	Follett, Ken	King, Stephen	Fejős Éva	Chesney, Marion
10.	Gárdonyi Géza	Fejős Éva	Steel, Danielle	Fábián Janka

Már 2017-ben is azt tapasztaltuk, hogy erős párhuzamosságok mutatkoznak az országos tízes lista és a szentendrei felnőtt részleg kölcsönzési adatai között. Olyannyira, hogy hat szerző mindkét listán szerepel: Danielle Steel, Lőrincz L. László, Stephen King, Rejtő Jenő, Agatha Christie és J. K. Rowling. 2019-ben ez az egybeesés a tízből hét szerzőt érint.

Persze ehhez az is szükséges, hogy a könyvtárak megfelelő költségvetéssel rendelkezzenek ahhoz, hogy naprakészen tudják polcon tartani a legfrissebb könyvtermést, azt, ami iránt mindig igen nagy érdeklődés mutatkozik. Mivel jó néhány évig én magam is

⁸ Köszönet Bétéri Nórának, a Hamvas Béla Pest Megyei Könyvtár munkatársának, aki a Szikla integrált könyvtári rendszerből az adatokat kinyerte, és a listákat előállította.

munkatársa voltam a Pest Megyei Könyvtárnak, és a megyei ellátás, vagy más néven a hálózati/módszertani osztály vezetői feladatait láttam el, közelről ismerem a beszerzési, gyarapítási folyamatot és lehetőségeket. És ezen a területen – talán a többi megyei könyvtár nevében is mondhatom – a megyei könyvtárak jó helyzetben vannak. Rendelkezésükre áll az a keret, amelyből beszerezhetik mindazt az irodalmat, amely gyűjtőkörükbe tartozik, s ami igényként az olvasók részéről felmerül. Sőt, többes példányok beszerzésének sincs akadálya, ami az olvasói elégedettség szempontjából bír nagy jelentőséggel⁹.

2017 fejleménye, hogy a 2007-ben elhunyt, de még mindig kortárs szerzőnek számító Szabó Magda jelen van az országos listán, s a legutóbbi adatfelvétellel, 2019-re már mind az országos, mind a megyei könyvtári listára felkerült. Könyvei könnyen hozzáférhetőek, számos kiadást megértek. Jelen pillanatban is művei egész sora megtalálható a könyvesboltokban, s a nemrégiben elindult, a főváros frekventált pontjain felállított könyvautomatákból is vásárolható Szabó Magda-regény. Azon túl, hogy számos iskolában az Abigél felkerült a kötelező olvasmányok listájára, a televízió is rendszeresen tűzi műsorára az 1977-ban először bemutatott négyrészes filmsorozatot.

Az Angliában élő és alkotó J. K. Rowling az, aki az ezredforduló körüli években – egész pontosan 1997-ben – robbant be az ifjúságikönyv-piacra regényfolyamával, a Harry Potterrel. A nyolc (hét plusz egy) kötetből álló sorozat 78 nyelven már több mint 450 millió példányban jelent meg szerte a világban. Érdekes, hogy csak a 2017-es listán jelenik meg Rowling neve, miközben tudható, hogy regényei jó ideje soha nem látott kedveltségnek örvendenek. Ennek oka, hogy külön lista készül a gyerekek és külön a felnőttek által leggyakrabban kölcsönzött és olvasott szerzőkről. Rowling az említett években a gyerekek listáin szerepel nagy említésszám mellett. Itt viszont a felnőttekre vonatkozó adatokat láthatjuk, és bár található példány a felnőtt részlegen is, nagyobb példányszámban a gyerekkönyvtári részlegről kölcsönözhető. Csak érdekességként jegyzem meg, hogy a gyerekek kölcsönzési listáján még mind a mai napig a 9. helyen áll Rowling.

Végezetül álljon itt a szentendrei könyvtár 2019-es felnőtt részlegének kölcsönzési listája, amelyet a kölcsönzött példányszámokkal egészítettünk ki. Érdekes egy pillantást vetnünk a táblázat eme oszlopára. Jól látható, amit korábbi kutatásaink során már tapasztaltunk: azoknak a szerzőknek van esélyük a listára kerülésre, akik sorozatokat írnak. (Ez a megállapítás egyébként egyaránt igaz a felnőtt- és a gyerekrészleg szerzőire is.) Jól látható, hogy sokszázas kölcsönzési számokról beszélünk.

3. számú táblázat: A kölcsönzések számának alakulása 2019-ben a Hamvas Béla Pest Megyei Könyvtárban

SORSZÁM	SZERZŐ	KÖLCSÖNZÉSEK SZÁMA
1.	Christie, Agatha	520
2.	Roberts, Nora	419
3.	Child, Lee	288

⁹ Néhány évvel ezelőtt kísérletbe kezdtünk, amely a kurrens irodalom nagyobb példányszámban történő vásárlására irányult. Azt tapasztaltuk, hogy minden évnek megvan az a néhány műve, amelyekre hónapokat hajlandók várni az olvasók, amelyeknél hosszú várólisták alakulnak ki. A megyei könyvtár gyarapításért felelős könyvtárosa számba vette, hogy éves szinten hány ilyen szempontból érintett könyvről is van szó. Mi magunk is meglepődtünk, hogy nem többről, mint 10-15 címről beszélünk. Tehát ha a szokásos 2-3 példány helyett ezekből a könyvekből akár ötöt-hatot is beszerzünk, jelentős mértékben csökkenthetjük a várakozási időt, és ezzel növelhetjük az elégedettségi szintet. És a bekerülési költség nem annyival több, mint amennyi a nyereség az olvasói elégedettség terén.

4.	Nesbo, Jo	283
5.	Szabó Magda	256
6.	Follett, Ken	197
7.	Steel, Danielle	194
8.	Márai Sándor	185
9.	Chesney, Marion	174
10.	Fábián Janka	163
11.	Moyes, Jojo	160
12.	Grisham, John	154
13.	Baldacci, David	148
14.	Fforde, Katie	143
15.	Benkő László	136
16.	Berry, Steve	135
17.	Fejős Éva	132
18.	King, Stephen	126
19.	Sparks, Nicholas	126
20.	Böszörményi Gyula	125

Összefoglalás

„Az én könyvtáram” projekt keretében egyedülálló módon két év különbséggel került sor országos reprezentatív adatfelvételre, felnőtt- és gyerekvizsgálatra, amely az olvasási, könyv- és könyvtárhasználati szokásokat térképezte fel¹⁰.

Bármilyen kutatásra kerüljön is sor, mindig felmerül a kérdés annak hasznosságát illetően. Bár érdekesek lehetnek az adatok, esetleg elcsodálkozhat a téma iránt érdeklődő a változásokat, az elmozdulásokat látva, de ha csak ennyi történik, nem lehetünk elégedettek. Minden esetben akkor érezhetjük úgy, hogy volt értelme egy kutatást végigvinni, vagyis a probléma megfogalmazásának első lépésétől a kutatási eredmények összegzéséig, a publikálásig eljutni, ha az olvasó reflektál az eredményekre, ha következtetéseket von le a saját munkájára vonatkozóan. Ha felmerül benne a kérdés: „Hogyan kell ezután másképp végezni a munkám, mint ahogy eddig tettem?”. Minden kutatás annyit ér, amennyi abból hasznosul, amennyi hatást képes kiváltani.

A magyarországi olvasáskutatás több mint fél évszázados múltra visszatekintve elmondhatja, hogy az eddigi vizsgálatok kapcsán képes volt megmozgatni saját szakmájának tagjait, a könyvtárosokat, de szolgálni tudott olyan eredményekkel, amelyek érdeklődésre tartottak számot a pedagógustársadalom és a laikus közönség köreiben is.

Reméljük, hogy kollégáink is elmélyednek a vizsgálati eredményekben, végiggondolják gyarapítási politikájukat, és ha szükséges, változtatnak rajta, hogy a könyvtári programok, foglalkozások, fejlesztések előtt számba veszik, hogy miféle olvasói elvárásoknak

¹⁰ A 2017-es adatfelvétel eredményeit bemutató tanulmányok hozzáférhetők online és nyomtatott változatban is. Lásd Gombos 2019, Péterfi 2019, Tóth 2019a, Tóth 2019b

kell megfelelniük. Reméljük, hogy a projekt kapcsán a rendszeres híradásoknak köszönhetően egyre több szülőben tudatosodott a gondolat, hogy az ő felelősségük senki másra át nem ruházható. Hogy gyermekeik első számú támogatói az olvasáshoz való pozitív viszony kialakításában csak ők lehetnek. Hogy jó, ha tájékozottak az olvasást érintő kérdésekben, hogy hasznos, ha már a legkisebekkel járnak könyvtárba, ha naponta mesélnek nekik, ha vásárolnak nekik könyveket, amennyiben azt megtehetik.

Az itt bemutatott kutatási eredményekkel az volt a célunk, hogy a szakembert a munkájában, az érdeklődő nagyközönséget az olvasással kapcsolatos döntései meghozatalában segíteni, támogatni tudjuk.

Irodalom

- Bartos Éva szerk. (2009): *Az olvasáskultúra fejlesztése*. Budapest: Könyvtári Intézet
- Gereben Ferenc (2001): Olvasáskultúránkról – szociológiai nézőpontból. *Iskolakultúra*, 11(5) 52–55.
- Gombos Péter (2019): A digitális generáció olvasási szokásai – a 2017-es reprezentatív olvasásfelmérés tapasztalatai. In: Barátné Hajdu Ágnes – Béres Judit szerk.: *Olvasásfejlesztés könyvtári környezetben*. (Módszertani kötetek 2). Bp.: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár pp. 149–191.
- Gombos Péter (2009): „Ó, mondd, te mit választanál!” A tanár felelőssége és lehetőségei a kötelező olvasmányok kiválasztásában. *Könyv és Nevelés*, 11(2), 43–48.
- Nagy Attila (2003): *Háttal a jövőnek? Középiszkolások olvasás- és művelődésszociológiai vizsgálata*. Budapest: OSZK–Gondolat.
- Nagy Attila – Péterfi Rita (2006): Olvasás, könyvtár- és számítógép-használat : Gyorsjelentés a TÁRKI és az OSZK 2005-ös vizsgálatáról. *Könyvtári Figyelő*, 52(1), 31–44.
- Péterfi Rita (2019): *Az életünket meghatározó rejtett kulturális összefüggésekről : A felnőttek és az olvasás*. Budapest: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
- Péterfi Rita (2010): Egy értelmiségi műhely az olvasás szolgálatában : A KMK-ban folyó olvasáskutatás története. *Könyvtári Figyelő*, 56(4), 769–792.
- Péterfi Rita (2012): Mi a helyzet a szabadon választottakkal? A könyvtárba járó középiszkolások és a könyvek. *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 21(1), 37–43.
- Péterfi Rita (2009): Mit tudunk az iskolán túli világról? (Amit a 10-12 évesek az iskolai kötelező olvasmányokon kívül a maguk kedvére olvasnak). *Könyv és Nevelés*, 11(2), 1–12.
- Rácz Ágnes (2010): A Könyvtártudományi és Módszertani Központ története dátumokban. *Könyvtári Figyelő*. 56(4), 819–862.
- Szelényi Iván (1967): *Javaslatok a KMK keretében kibontakoztatható szociológiai kutatási tevékenységre*. [kézirat] Budapest
- Tóth Máté (2019): A 3–17 éves korosztály olvasási szokásai : Egy országos reprezentatív felmérés eredményei. In: dr. Béres Judit (szerk.): *A könyvtárhasználat és az információkeresés fejlesztése*. Budapest: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, pp. 260–343.
- Tóth Máté (2019): Könyvtárhasználat és információkeresés – egy országos reprezentatív felmérés eredményei In: dr. Béres Judit (szerk.): *A könyvtárhasználat és az információkeresés fejlesztése*. Budapest: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár pp. 203–260.
- Ughy Jenő (1965): *Ezer falusi lakos és a könyv*. Budapest: KMK. 1965. (A Könyvtártudományi és Módszertani Központ Kiadványai. 11.)

SUMMARY**Changes in adults' reading habits over the past fifty years**

More than fifty years have passed since the first nationwide representative research in Hungary, which mapped the adult population's library usage habits besides their reading habits. The present article undertakes to examine one part of the latest data collection deriving from 2019, the changes in reading activity. Besides this, we have put the lists concerning the most frequently read authors of the researches conducted between 1964 and 2019 side by side. We can consider it to be traditional to compare the national list to the annual borrowing data of a library of a small town.

One of the most important developments of the past decade was the Library Supplier Service System, with the help of which books and a wide range of library services become accessible for several people. We ask the question in our article if this supplier system operated nationally may have an effect on the latest data.

Keywords: reading habits, reading activities, library usage, the most frequently read authors

